

CONSUMER COUNCIL OF FIJI

MAROROYA NA NOMUI LAVO ENA NOMU KILA VAKAMATUA NA VAKASABUSABUTAKI NI ANTIBIOTICS

MINISTRY *Of* Health
MEDICAL SERVICES
Shaping Fiji's Health

Ko sa bau vakanananutaka li kevaka o iko se ko ira na nomu daulomani era gadreva dina tiko na wainimate oqo na Antibiotics ka ra lewe tu ni veikovate mai vale se na teveli ena yasani nomui davodavo?

E dodonu beka meda dikeva tale mada se vica na levu ni lavo e da vakayagataka tiko vakawasoma ena wainimate oqo na antibiotics ka sega tiko madaga ni wali ni veitauvimate?

E na veivakabulai sara ke vakayagataki vakavuku na antibiotics, ka vakatalega kina na i lavo ni veiqaravi ni tabani bula.

E levu sara na vakadidike ni wainimate ena gauna oqo e sa vakabibitaki na antibiotics. Na antibiotics e sa dau kilai tu ni wali ni tauvimate (infection), na mosi ni bati, na qaravi ni kenisa, kina mate ni kulini yago kei na talaci (transplants). E vuqa vei keda e tubu cake kaya mai na wainimate oqo ka sa dau vakarautaki rawa tu mai ka vakatokai na "miracle drugs".

Ena malumalumu na yaga ni wainimate oqo kevaka e vakasabusabutaki, ka kuri ni leqa ena tabani bula e vuravura ena kena sa yaco me valuti na antibiotics.

Nai lavelave oqo e vakaraitaka na veika o keda, na dauvolivoli, na cakacaka ena tabani bula, kei na tabani wainimate (pharmacists) e da rawa ni veivuke kina, ena kena tarovi na kena vakasabusabutaki na antibiotics. Ka me vakalailaitaka se yalani na basika mai na manumanu midimidi oqo ka vakatokai na "superbugs" ka valuta tiko na antibiotics.

Na vuni noda lomaleqataka na vakasabusabutaki ni Antibiotics?

Na kena sa valuti rawa na kaukauwa ni antibiotics e sega walega ni leqa nei koya na tamata e tauvimate tiko baleta na manumanu midimidi ka valuta tiko na antibiotics oqo e ra rawa ni dewa vei ira na tani. E na via oti sara e vuqa na yabaki ena qai tauyavutaki e dua na antibiotics vou me walia na manumanumidimidi ka veivaluti tiko oqo, e dodonu me da yadrava nai walewale ni noda vakayagataki antibiotics era tu rawa tu oqo.

Ena vakavuna na toso cake ni sau ni veiwainimate, dede ni nodra tiko e valenibula na tauvimate kei na toro cake ni mate se leqa na kena sa valuti tiko ni antibiotics oqo. Ena tu me dua na leqa levu ni tabani bula ena noda vanua na kena toro cake na dredre kei na i sau ni veiqaravi. Ni na malumalumu na antibiotics e na tauyavutaki e so nai walewale ni veiqaravi ena rivariva bi vakalevu sara. E so na antibiotics era se cakacaka ka tu rawa tu oqo, e vukea na tuvani lesu ni sui ka ramusu, na veiqaravi raraba, vaka kina na qaravi ni kenisa na chemotherapy kei na kena vakayagataki ena manumanu.

Na vu ni kena sa Valuti rawa na Antibiotics

- Sivia ni kena volai mai vakavuniwai vua na tauvimate
- Na kena volai mai vakavuniwai e sega ni sala muria na i dusidusi vaka valenibula
- Na berabera ni tauyavutaki ni antibiotics vou
- Na duka nivale kei na vanua ni cakacaka kei na dravudravua ni kena samaki wasoma
- Na dravudravua ni tatarovi ni mate dewa e valenibula
- Na nodra vakayagataka vakasabusabu na tauvimate na wainimate oqo kei na sabalia ni nodra vakayagataka na wainimate oqo e volai mai vakavuniwai
- E ra sega ni vakaotia vakavinaka na antibiotics kei na gauna e vakasalataki mai kina vakavuniwai

- Na kena vakayagataki vakasabusabu vei ira na tabani manumanu, toa kei na ika.

Na cava o rawa ni cakava?

- Vakamura na vakasala vakavuniwai na nomu vakayagataka kei na gauna mo vakayagataka kina na antibiotics
- Kere vakasala vua na nomu vuniwai se vale ni veraici vakavuniwai voleka vei iko ke o sota kaya tiko e so na ka e sala muria mai na nomu vakayagataka tiko na antibiotics
- Vakayagataka ga na antibiotics kevaka e vakasalataka mai e dua na vuniwai
- Kevaka mada ga o sa vakila niko bula vinaka, vakaotia taucoko ma wainimate e vakaroti mai vakavuniwai mo gunuva
- Kakua ni ko vakayagataka na antibiotics, e se vovo mai ni memu ena dua na gauna se na mena tale e dua ka a vakaroti mai vua
- Kakua ni ko wasea na memu antibiotics kei na dua tale
- Kakua ni volia vakalevu tu e vale na antibiotics
- Kakua ni ko vakaukawataka na nomu vuniwai me vola vakaivola mai vei iko na antibiotic
- Dau savata wasoma na ligamu ena nomu tarova na kena tauvi iko na mate, vakua na nomu veitarata kei na dua e tauvimate tiko, ka yadrava tiko na nomu veicula (vaccination) me tarai tiko ena gauna donu.

- Tarova na nomu vakayagataka na vovo ni antibiotics e vakaroti vua e na kakana ni manumanu.

Na cava me ra cakava na tabani bula se na tabani soli wainimate?

- Vakamacalataka vua na tauvimate na yaga, na kena vakayagataki kei na so na ka me namaka ni sa tara na antibiotics
- Me vakaroti ka vakarautaki na antibiotics vei ira na tauvimate era gadreva dina li
- Vakasalataka ka solia na antibiotics donu kei na i vakarau donu ena gauna e dodonu
- Me ra vakasalataki na tauvimate e so na ka e ra na rawa ni sota kaya kei na cava era rawa ni cakava ni ra taura na antibiotics
- Vakadeitaka ni antibiotics e se vinaka ka se sega ni yalani se expire

E sega ni walia na antibiotics na matetaka me vaka

- o Batabata
- o Momosi ni yago
- o Vakadro ni ucu
- o Mosi ni ulu

Using antibiotics for viral infections:

- o Ena SEGA ni walia na tauvimate
- o Ena SEGA ni vukeya na bula vinaka
- o Ena SEGA ni tarova ira tale eso me tauvi ira

- Mai na nomu vakarota na antibiotics, vakasalataka tale e so na wainimate tani e tu se I walewale me wali kina na batabata, se na matetaka
- Vakasalataka na tauvimate na bibi ni nodra taura matua na vakasala nei vunivai ni sa vakaroti mai na antibiotics me ra gunuva.

Na cava ena yaco ni sa sega ni cakacaka na antibiotics?

- Na tauvimate se infection ena rawa ni tiko dede
- Ena rawa ni tauyavu tale e vuqa na mate bibi
- O na sikova wasoma na vunivai ka na via dede na nomu curu toka ena valenibula
- Ena vinakati tale e so na wainimate sau levu sara ka kaukauwa
- E so na tauvimate era sa valuti tiko oqo e rawa ni vakavuleqa
- E sa na tauyavutaki e levu na veiqaravi toro cake

Taro me da vakananuma ni bera ni da kerea na antibiotics?

1. Au gadreva dina li na Antibiotics?

Na Antibiotics e vakayagataki ena tauvimate e tiko kina na manumanu midimidi. Ia e sega ni valuta na veimatetaka me vaka na batabata, na mosi ni tilotilo e so, kei na curumi batabata kei na surusuru e vakatokai na sinus- Taroga na tabani bula o dau gole kina se na veiqaravi cava e rawa ni vakarautaki vei iko ni bera ni ko tauri antibiotics.

2. Na cava e rivariva bi kina?

Ni ko vakayagataka na antibiotics ni ko sega ni gadreva, na gauna o na gadreva kina e na rawa ni sega ni cakacaka.

3. E vica na kenai sau?

Na antibiotics e sega ni sau levu sara vei ira na kena mataqali/ brand e kilai raraba tu. Ia kevaka ko gunuva ka sega ni gadrevi me vaka kina, mai muri sara ena sega ni kitaka na kenai naki na wainimate oqo, ka na kania e dua na nomu I lavo levu kei na gauna me wali na nomu tauvimate.

4. Na qaqarauni meu kila niu tauri Antibiotics?

Kevaka o sa vakaroti mai na antibiotics mai vua na nomu vunivai, mo taura sara ga ena kena a vakasalataka mai veitalia ke o sa bula vinaka mai vakatotolo.

YALO MATUA KA MAROROYA NOMUI LAVO

- Antibiotics e wainimate kaukauwa, ia e sega ni wali ni veika kecega
- Ke sega ni vakayagataki vakavuku, na antibiotics e rawa ni vakavu leqa ena nomu bula
- Na antibiotics e rawa ni walia na tauvimate ka vu mai na manumanu midimidi na bacteria. Ia na Antibiotics e sega ni walia na matetaka
- Antibiotics e vakamatea na manumanu midimidi (bacteria)- sega ni tauvimate se viruses
- Niko tauvimate e sega ni saumi taro ena veigauna na antibiotics
- Vakayagataka ga na antibiotics e vakaroti mai vua na vunivai

Na bibi ni leqa oqo?

E toro cake tiko ga na bibi ni leqa oqo kani sa tauyavu tiko mai na manumanu midimidi ka ra valuta tiko e vuqa na antibiotics e na gauna saraga oqo, ka kilai tu ena kena vosa vakaperetania na "multidrug-resistant bacteria". Ni na sega ni cakacaka na antibiotics eda sa goleva lesu na gauna e a sega tu kina na wainimate oqo, ka na levu na mate se leqa baleta, na talaci ni gacagaca, na qaravi ni kenisa (chemotherapy) na qaravi ni kisi bibi kei na vuqa tale na veiqaravi vaka wainimate e sa na sega ni rawa ni wali.

Kakua ni veivuke ena Leqa e sa tara na noda Vuravura: Tarova na Vakasabusabutaki ni Antibiotics

Na veitukutuku tale eso, veitarata mai ena: Ministry of Health & Medical Services (Fiji Pharmaceutical & Biomedical Services Centre) Lot 1 Jerusalem Road, Vatuwaqa, Suva Ph – 338 8000

Consumer Council of Fiji Contacts:

Suva Office (HQ)

Ming Building, 4 Carnavon Street, Private Mail Bag, Suva | T: (679) 330 0792, (679) 331 0183, (679) 330 5864 | F: (679) 330 0115 | M: (679) 971 6255, 715 5699
E: complaints@consumersfiji.org, info@consumersfiji.org | W: www.consumersfiji.org

Lautoka Office

Suite 4, Popular Building, Vidilo Street, P.O.Box 5396, Lautoka | T: (679) 666 4987
F: (679) 665 2846 | M: (679) 926- 2807 | E: consumerltk@connect.com.fj

Labasa Office

Level 1, Lot 41 Raza Properties Limited, Nasekula Rd P.O.Box 64, Labasa
T: (679) 881 2559 F: (679) 881 2559 M: (679) 973 6799 | E: colbs@connect.com.fj

CONSUMER
HELPLINE:
ASSERT YOUR
RIGHTS

Dial
Tollfree
No: 155